

Bihari József munkaszolgálatos visszaemlékezése ^[1]

Pokol és vesztőhely Keleten

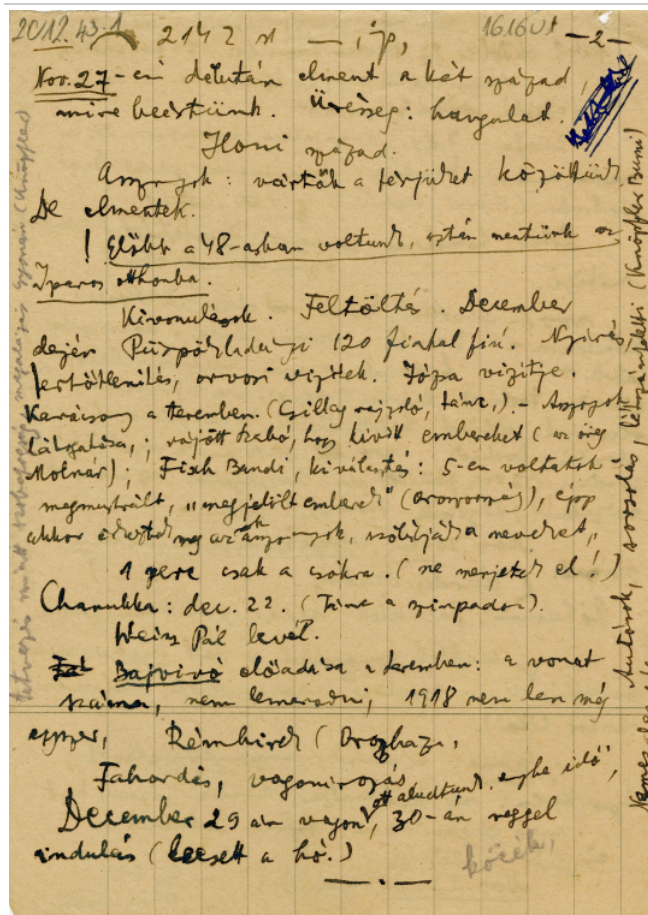
„A feleségem nyitott ajtót, és kérdésekre azt mondotta, hogy nálunk nem járt ma a postás. [...] Fellélegeztem. Tizenhat hónapos pöttöm kislányomat ölembe kaptam, beszaladtam vele a szobámba, és leültem vele a kis piros ágya mellé. Egy percig úgy éreztem, mintha a torkomat szorító hurkot valaki hirtelen elengedte volna. Ágicámat magamhoz szorítottam, erősen, hogy pityeregni kezdett, mikor a következő pillanatban tekintetem a toalettsztrala esett, ahol egy kis fehér cédula hevert. Felkaptam, a szemeim egyszerre felfalták a betűit: a behívóm volt.”

Bevezetés

A második világháború hadtörténetében és társadalomtörténetében különös jelentőségűek a honvédségi kiegészítő munkaszolgálatokkal kapcsolatos források. Ennek oka az, hogy roppant érzékletesen követhető nyomon a hadseregen belül a zsidókkal szembeni bánásmód szigorodása, folyamatos elembertelenedése. Másrészt - mivel a kiegészítő munkaszolgálatosok legnagyobb része a hatályos törvények szerint zsidónak minősülőknek jelentette - nyomon követhető a keresztény magyar társadalomnak a zsidókérdésben betöltött szerepe. Ez több síkon érvényesült. Egyrészt jó támpontot nyújt a frontvonal és a hátsóország időben és térben igen eltérő háborús közállapotának bemutatásához. Ehhez szorosan kapcsolódva pedig a hadművelleti területeken szolgáló katonáknak a zsidókérdéshez való viszonyulásához is.

A munkaszolgálat intézményének tudományos megítélése azonban korántsem vitamentes. A közelmúltban *Ungváry Krisztián* történész és *Csapody Tamás* jogász-szociológus „csapott össze” Ungvárynak a Nyílt Társadalom Archivum (OSA) Centrális Galériájában megnyílt Don-kanyar című időszaki kiállítás megnyitóján elmondott beszéde [popup title="kapcsán" format="Default click" activate="click" close text="A 2013. január 2. és március 3. között látható, a 70. évforduló apropóján bemutatott Don – Egy tragédia és annak utóéleti c. kiállítás kurátora MINK ANDRÁS volt. http://osaarchivum.org/galeria/catalogue/2013/don/hu_index.html"]. Ungváry nem állított mást a keleti fronton harcoló, pontosabban a doni második magyar hadsereg munkaszolgálatosaira fókuszálva, egyúttal a kérdést mégis tágabb perspektívában értelmezve, minthogy a második világháborús munkaszolgálat - a történetírást korábban jellemző és ma is szívós gyökerű állítással ellentétben - valójában nem volt „mozgó vesztőhely.” Annak dacára sem, hogy a Donnál résztvevő 43 000 jórészt zsidó (vagy a hatályos törvényeknek megfelelően annak minősített keresztény) személy mintegy 50%-os veszteségi aránnyal élte túl a csatát és visszamenekülést (a nemzsidó honvédek 25%-os veszteségével [popup title="szemben" format="Default click" activate="click" close text="UNGVÁRY KRISZTIÁN: Mítoszok a Don-kanyarról. Index, 2013. január 17. http://index.hu/tudomany/tortenelem/2013/01/17/mitoszok_a_don-kanyarról/ A történész szerint a második magyar hadsereg „szenvédéstörténete” általánosságban véve ugyancsak túlzó, veszteségeik a történelmi kontextust, a nemzetközi hadihelyzetet alapul véve erősen túldimenzionáltak. Ezt a toposzt pedig már a szocialista rendszerben, Nemeskürty István könyve és Sára Sándor dokumentumfilm-sorozata alapozta meg.]). A háború egészét vizsgálva viszont megállapította, hogy a „muszosok” lényegesen nagyobb arányban éltek túl a háborút, mint hagyományos alakulatokban harcoló sorkatonák [popup title="társaik" format="Default click" activate="click" close text="UNGVÁRY KRISZTIÁN: A munkaszolgálat embertelen, de túlzó mozgó vesztőhelynek nevezni. Index, 2013. január 23. http://index.hu/velemeny/olvir/2013/01/23/a_munkaszolgálat_embertelen_de_tulzo_mozgo_vesztohelynek_nevezni/"]. Csapody, a bori munkaszolgálat kiváló ismerője - reagálva a történész szavaira - ezzel szemben leszögezte, hogy Ungváry állítása téves, mert nem számítja bele a honvédkeret „saját hatáskörében” elkövetett [popup title="tömeggyilkosságait" format="Default click" activate="click" close text="A tömeggyilkosságokkal kapcsolatban megkerülhetetlen, de erős kritikával kezelendő: A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Levéltári dokumentumok (1941–1947). Összeáll. és szerk. KRAUSZ TAMÁS és VARGA ÉVA MÁRIA. L'Harmattan, Bp., 2013. Lásd ehhez a Történelmi Szemle 2013. évi 2. számában Krausz Tamás-Varga Éva Mária, illetve Szabó Péter írásait, valamint a Századok 2014. évi 1. számában Krausz Tamás, valamint Karsai László és Ungváry Krisztián tanulmányait.], valamint a gyilkosságoknak eladdig a katonák közötti ismeretlen, példátlan formáit sem. Megjegyzni, hogy pl. a 6000 fős magyar bori kontingens háromnegyede is az éhezés, gyógyszerhiány, a verések és kivégzések miatt [popup title="pusztult el" format="Default click" activate="click" close text="Részletesebben: CSAPODY TAMÁS: Bori munkaszolgálatosok. Vince, Bp., 2012.]. Végkövetkeztetése ennek alapján: a második világháborús munkaszolgálatra „a doni munkaszolgálatostól, [popup title="Sallai Elemértől" format="Default click" activate="click" close text="SALLAI ELEMÉR: Mozgó vesztőhely. Magvető, Bp., 1979.”] származó megnevezést nem csak igaznak, de pontosnak és találónak is [popup title="tartom" format="Default click" activate="click" close text="CSAPODY TAMÁS: Mozgó vesztőhelyek. Index, 2013. január 22. http://index.hu/velemeny/olvir/2013/01/22/mozgo_vesztohelyek/. Utóbb, egy interjúban megfogalmazott állítása szerint a fogalmat „a Don-kanyartól kezdve” tartja helytállóknak. Lásd „A magyar állam kinyilvánította, hogy a ruhát is sajnálja tőlük.” Czene Gábor interjúja Csapody Tamással. Népszabadság, 2013. február 18. <http://www.tintapatronshop.hu/dvd-tok/42-dvd-tok-szimpla-14-mm.html>"].

Nem célom, hogy a továbbiakban tájékoztatást nyújtsak arról, hogy a honi történettudományban a munkaszolgálat kérdését milyen viták övezték, és szegélyezik ma is. Ennek egyik okát abban látom (amint ez a magyar holokauszt tudományos egészének vizsgálatairól többé-kevésbé elmondható), hogy a szakma ezen intézmény társadalomtörténelmi-mentális-történelmi vetületét kevésbé vizsgálta, leírására jobbra ma is politikátörténelmi megközelítéssel operál, s jórészt a hatalmi szférából származó forrásokkal [popup title="mutatja be" format="Default click" activate="click" close text="A szakma a legtöbb esetben nem számol azzal sem, hogy a munkaszolgálat térben és időben roppant heterogén, egymással sokszor alig összevethető periódusokból állt. Lásd Lapátos hadsereg, Munkaszolgálat Magyarországon a II. világháborúban. Rendezte: HUHÁK HELENA. 2013. <http://musz.hdke.hu/>].

Részlet a visszaemlékezés írógéppel írott változatából.

Jelet: Holokauszt Emléközpont, Gyűjtemény: 2012.31.20.

Az alábbiakban közlök szöveg, *Bihari József* emlékezése - úgy vélem - ékesszólóan bizonyítja, hogy a keleti front muszosainak élete milyen volt, s ennek alapján az olvasó maga formálhat képet helyzetükről.

Bihari József háború előtti életéről csekély információval rendelkezünk. Annyi bizonyos, hogy Berkovits néven 1908-ban [popup title="született" format="Default click" activate="click" close text="Dr. Berkovits (később Bihari) József vallomása Sz. Kovács Károly 106/8. századbéli szakaszvezető ténykedéséről. Holokauszt Emléközpont, Gyűjtemény, 2012.30.2."] (vezetéknévét 1945 után magyarosította), az 1930-as évek derekától debreceni Zsidó Gimnázium hittan- és héber nyelvtanáráként [popup title="tevékenykedett" format="Default click" activate="click" close text="Egy tudós indulása – Moskovits Miklós debreceni éveit. Remény, 2006/1."]. 1942. október 25-én izraelita vallású sorstársaihoz hasonlóan őt is behívták munkaszolgálatra (nem tudjuk, első behívása volt-e, feltehetően nem, de erről memoárjában nem tesz említést). A 106/8-as tábori munkás századba került, amely rövid gyomai tartózkodás után Püspökladányon keresztül, 40-50 fős marhavagonokban kiszállítva a 2. magyar hadsereg részeként hagyta el az országot, s került december végén a frontvonalba. Viszontagságos úton, 1943. január 16-án, már a szovjet áttörést követően jutottak a voronyezsi frontvonalba. Ettől kezdve a visszavonulás lett osztályrészük. Bihari memoárjának törzse az itt eltöltött mintegy négy hónapot taglalja. Soraiiban meglevenedik nemcsak a megannyi helyszín, a harci cselekmények nyomasztó világa, de a muszosok mindennapi tevékenysége, reményvesztettsége is. Az állandó betegségek, amelyek között a kiütéses tifusz (flekkiftifusz) számított a halál legnagyobb vámszedőjének, számos alkalommal megjelennek a memoár lapjain. Bihari karakteresen írja le a legjellemzőbb tevékenységeket - a tábori postaszolgálat által biztosított, cenzúrázott levélírást, a bónozást, ami a náluk lévő pénznek a kerettagok általi elulajdonítását jelentette stb. -, illetve az egymáshoz való különféle [popup title="viszonyokat" format="Default click" activate="click" close text="A mindennapi élet jelenségeire összefoglalóként és analógiaként egyaránt ajánlíható: Lapátos hadsereg: i. m., http://musz.hdke.hu/; Lásd még: „Fegyvertelen álltak az aknamezőkön...”, Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon. I-II. köt. Szerk. és bev. KARSAI ELEK: A Magyar Izraeliták Országos Képviselete. Bp., 1962.; BRAHAM, RANDOLPH L.: The Wartime System of Labor Service in Hungary. Varieties of Experiences. Boulder, New York, 1995. (Magyar nyelven: A magyarországi háborús munkaszolgálat. Türelők visszaemlékezései. Szerk. BRAHAM, RANDOLPH L. Szent Pál Akadémia, Bp., 1996.); Pál Kornis' Labor Service. Hotbed of Corruption. Google Cultural Institute, 2013. Curators: HUHÁK HELÉNA, SZÉCHÉNYI ANDRÁS. https://www.google.com/culturalinstitute/exhibit/p%3C%A11-kornis-labor-service/gQ0jeuX?projectId=historic-moments&position=0%2C-1"]. A visszavonulás pokoli időszakot jelentett: a szétesett magyar egységek rohamtempóban menekültek a Vörös Hadsereg elől. Hetven napot töltöttek Krasznopolban. Majd Kotinovka, Korosztyn, Jelszk útvonalon indultak tovább. Munkájuk jobbára utak, hidak építése volt, valamint - a partizántámadások elkerülése végett - az erdő irtása. A mocsarairól nevezetes Pripjaty folyón maguk emeltek pontonhidat, amelynek építése során a honvédkeret egyes tagjai különleges kegyetlenséggel alázták meg a muszosokat. A szerzót és bajtársait állandóan gyötörte az éhség is, amelynek szerinte megvan „a saját filozófiája.” Megfogalmazásában: „Tapasztalhattuk, hogy a legfinomabb lélek is 180 fokkal elfordult, ha kopogott szeme az éhségtől. Az a néhány kevés kivétel, ami volt, nem döntötte meg ezt a szabályt. Az éhség a legjobb formáló művész. Közel tudja hozni egymáshoz a legellentétebb típusú embereket, és néha a legjobb barátokat is eltávolítja egymástól. Egyeseket habföhérré tisztít az éhség lángoló tüze, másokból ördögöket, talvajokat, sőt gyilkosokat is formál. Tud az éhség kellenőn fájni és nincs olyan fájdalom, amely felvehetné vele a versenyt. Megváltoztatja az ember gondolkodásmódját. Megvan a saját filozófiája, amit meg kellene egyszer már valakinek [popup title="írni" format="Default click" activate="click" close text="Bihari József visszaemlékezése. Holokauszt Emléközpont, Gyűjtemény: 2012.31.20].” Rendszeresen fogyasztottak elhullott állatokat, amelynek megfőzéséhez a kerttől loptak tűzfát. 1945 augusztusában Sz. Kovács Károly szakaszvezető ellen tett vallomásaiban leírta: „A századnál teljesen jogtalanul keretkötőnk is működött, ahol a keret pompás ellátásban részesült. Miután azonban a század részére csak egyféle vételezés volt, természetes, hogy ehhez a külön és a század legénységénél sokkal jobb konyhához mindent tőlünk kellett ellopni. Ennek következménye nagyon sok éhenhalás, betegség volt, és ezért ő is felelős. Ugyanezeker a század éhezett tehát. Egyesek úgy próbálták éhinségüket enyhíteni, hogy eladták ruhaneműiket a népek [az ukrán, orosz lakosoknak], vagy rég elhagyott krumplivermekben tallózva, így néhány szem krumplióhoz jutva azt munkaidő után egyszerű vízben [popup title="megfőzték" format="Default click" activate="click" close text="Dr. Berkovits (később Bihari) József vallomása Sz. Kovács Károly 106/8. századbéli szakaszvezető ténykedéséről. Holokauszt Emléközpont, Gyűjtemény: 2012.30.2.”]

A század tagjai „1944 januárjában kezdték meg a visszavonulást. Hamarosan találkoztak a szovjet csapatokkal is, Kolomeában jelentkeztek az ottani parancsnokságon. A 106/8. számú tábori zsidó munkásszázad 213 fővel indult útnak a keleti hadszíntérre, ebből 1945-1948. között több csoportban nagyjából 50-en tértek haza, a többiekkel végzett a keret, az éhség, vagy éppen a flekk, sokan fogságba is estek, míg másokat Németországba deportálták. [Bihari] József azok közé tartozott, akik 1945 áprilisában [popup title="hazaindulhattak" format="Default click" activate="click" close text="Lapátos hadsereg: i. m., http://musz.hdke.hu/#bihari-jozsef és Munkaszolgálat Magyarországon a II. világháborúban. Rendezte: HUHÁK HELÉNA. 2013. ”]

mozogni tudó betegek, hogy a pajtán átszivítő hideg márciusi szél ellen védkezzenek, szalmával betörték a pajta részeit, úgy hogy vakcstét és főrtemesen miázás levegő volt a helyiségben. A betegek egymást letapos-ták, mindenki a szomszédján, vagy maga alatt végezte el a dolgát. A paj-tában töltött első éjszakámon két szomszédom meghalt, Hajnal felé el-vesztettem én is eszméletemet.

Amikor magamhoz tértem, szabad mezőn, teljesen meztelenül egy gyula-letlen deszkából összeszedékált hordályon találtam magam. Mellettem ugyanilyen hordályokon ugyancsak meztelenül 10-12 hulla, mögöttem egy nagy, frissen, ~~széles~~ gödör. Mindezt láttam és a helyzetet is felismer-tem, de annyi erőm nem volt, hogy kiáltssak, vagy akárocsak megszólaljak.

Kisvártatva, lapáttal a kezükben néhány munkaszolgálatos közeledett felém. Régi ismerőseimet ismertem fel közöttük. Minden erőmet összeszed-tem - hiszen eddig csak lelki és akaraterővel sikerült életben marad-nom - és elhaló hangon elrebegetem, hogy még élek. Meghallották és félr-e-állították hordályamat, majd miután a többi holttestet elföldelték, engem visszavittek a pajtához. Ha nem szólalok meg, menthetetlenül el-temetnek, mint nagyon sok olyan bajtársat, akiket halottaknak vélték. Az egyik ismerősömtől megtudtam, hogy április 1-e van, tehát két napig feküdtem eszméletlenül a pajtában több holttest között.

Amikor vissza akartak vinni a pajtába, éppen odáérkezett az egyik orvos, aki az iskoláépületbe vitetett. Az iskolában is a földön feküd-tünk, gyógyszer, ápolást nem kaptunk, de valamivel kisebb volt a zsu-faltság és a szoba világos volt. Ez nagyon sokat jelentett. Láthattam a szomszédaimat, beszélgethettem velük.

A "kórház" fegyveres őrei dunántúli sváb honvédek voltak. A legem-bertelenebbül bántak az inkább már halott, mint élő betegekkel. Puska-tussal ütlegelték, rugdelták őket, erőszakkal kiszedték a betegek arany-fogait és koronáit. A sváb őrségnek egyik kedvelt "szórakozása" az volt, hogy éjszaka a szükségüket végző ~~megkötött~~ betegeket a mállyra kiasott letrínába dobták. A gyenge, beteg áldozat nem tudott kimászni a mély és maradéktalan letrínából és megfulladt.

Részlet Bihari József naplójából.

Jelzet: Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2012.31.1

A közölt forrásban kiemelkedő szerepet kap a honvédkeret már említett kegyetlensége, sőt esetenként egyes tagjainak szadizmusa is, akik ütötték-verték az alájuk tartozó [popup title="zsidókat" format="Default click" activate="click" close text="A keleti front hadműveleti területein felállított munkásszázadokban ez általános jelenség volt: Munkaszolgálat a Don-kanyarban. Dokumentumok, tanulmányok, elbeszélések, emlékezések. Vál. és szerk. RAKOS IMRE és VERŐ GÁBOR. Ex Libris, Bp., 2008.": „De legjobban a sajátjainktól kellett félnünk. A németek, ha megláttak, ránk rondítottak, hogy azonnal tűnjünk el. »Kutyák«-nak neveztek bennünket, de soha nem nyúltak hozzánk ujjal és nem vettek el tőlünk semmit. Azok, akik raboltak, fosztogattak, és ha kellett - gyilkoltak az úton, sajnos mindig magyar honvédek, sőt gyakran tiszték is [popup title="voltak" format="Default click" activate="click" close text="Bihari József visszaemlékezése. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2012.31.20"]." Egyes antiszemita előjárók rendszeresen bántalmazták, egyes esetekben kínozták őket. Közöttük is kiemelkedett a szadista Lunka Péter csendőr törzsőrmester, aki a Novioszkolban, 1943. január 10-14. között a század megkínzásában és kifosztásában is részt vett. Bánásmódjuk következményeken számosan meghaltak a fizikai sérülések, vagy a téli hidegben történő kikötések során, illetve attól, hogy télvíz idején egyeseknek büntetésből cipő és kabát nélkül kellett dolgozniuk. „Nevezett azon a címen, hogy csomagjainkat átvizsgálják, egy alsónadrágra vetkőztetett le bennünket és kis csoportokra osztva a novioszcoli csendőrség egyik épületében több kisebb-nagyobb szobában helyeztet el bennünket. Az én szobámban kb. 30-an voltunk, fűtetlen szobában meztelenre vetkőzve órákig kellett várakoznunk, miközben egyenként szólították bajtársainkat, akiket egy másik nagy teremben körülbelül 5-6 cm átmérőjű botokkal agyba-főbe vertek. Hozzánk behallatszott a jajgatás és mindnyájan igyekezni akarván minél előbb túlesni ezen a borzalmas tortúrán, az ajtóhoz tödültünk. Akkor belépett nevezett, vastag bottal a kezében és a szobában lévőket mind súlyosan bántalmazta. Mikor az én vizsgálatomra került sor, láttam, hogy a nagyszobában több csoport működik, amelyek vizsgálatot tartanak, és közben botokkal ütnek-vernek. Ezek között ott volt [popup title="Lunka Péter is" format="Default click" activate="click" close text="A 106/8. század keretlegényeinek népbírósi peréhez tartozó feljelentés. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2012.30.3"]. Ebben a teremben úgyszólván mindenünket elrabolták, mindannyiunkat megverték, a padlót teleszórta bakancsszegekkel, ezeken kellett szaladgálnunk ütések sorozata közepette." - emlékezett 1946 februárjában leadott [popup title="feljelentésében" format="Default click" activate="click" close text="A 106/8. század keretlegényeinek népbírósi peréhez tartozó, 1946. február 11-én telt feljelentés Lunka Péter ellen. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2012.30.3"]. Egyes tiszték kedvencei közé tartozott az úgynevezett „csuklótátás," vagyis fekvőtámaszok elrendelése napszaktól és időjárás viszonyoktól függetlenül. A század tagjainak a Budapesti Népbírósi per előtt 1946-ban lefolytatott büntetőperében tucatnyi honvéd- és keret-társa mellett Lunkát is elítélték, őt magát halálbüntetésre, amit 1946 júniusában hajtottak [popup title="végre" format="Default click" activate="click" close text="Lunka Péter vizsgálati dossziéi. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL), V-3551 és V-84731.]. Mások az élelmet vonták meg, vagy tették lehetetlenné, hogy azt elfogyasszák. A Már említett Sz. Kovács Károly a krumplivermekben, földeken, utcán felszedett élelmiszer elfogyasztását is megtiltotta: „örkődött afelett, hogy az ilyen nyomorenyhítési akciók megszűnjének, és ebből kifolyólag több bajtársat kikötetett. Ettől a sorstól engem is csak a véletlen mentett [popup title="meg" format="Default click" activate="click" close text="Dr. Berkovits (később Bihari) József vallomása Sz. Kovács Károly 106/8. századbéli szakaszvezető ténykedéséről. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény, 2012.30.2"]." Bosszúságot okozott az is, hogy a keret tagjai - a munkaszolgálatos zsargonban rendszerint „hipisnek" titulált akciók során - gyakorta ellopták a muszosok kisebb tárgyait (pl. karórát), megdézsmálták vagy elvették az eleinte a rokonok által még küldhetett élelmiszercsomagokat. Nem volt ritka a keleti frontra küldött egyéb századokban általánosan tapasztalt jelenség, hogy a korrupcióra hajlamos, elcsigázott honvédkeret becsapta zsidó alárendeltjeit, elkérve utolsó értékeiket (ékszerek, órák) nem adták meg a munkaszolgálatosoknak a cserealapként beigért [popup title="élelmiszert" format="Default click" activate="click" close text="Lapátos hadsereg: i. m., <http://musz.hdke.hu/>]."

Lunka Péter

Teljesítmények Lunka Péter csendőri tevékenységével szemben,
 márc. 1943. jan. 10. s. 12.-e között Kovácskőben, németek a
 106/8. munkásszázad törvénytelen megkínzásában és kizsákmányolásában.
 Annak ellenére, hogy nevezett pletykák: Barkovics Péter nagy
 parancsára adta, hogy csak az arany brakták, illetve a
 parancsainkat, kell bevizsgálni, a nevezett pletykával
 a Szólovai kórházban bevizsgáltuk, hogy parancsainkat
 átadjuk neki. Mikor az osztályt, soraközvetítendőt
 pl. és pletykát megint csak szegrezték, és sejtelték.
 Ny. a fűző senkitől semmit nem vettünk pl. de nem
 csak a parancsainkat vettük pl. elvettük irainkat is,
 amelyek pedig nem voltak aranyból.

Nevezett azon címen, hogy parancsainkat átvizsgáljuk,
 az első naptól kezdve németekkel le bennünket is, his
 lopásokra utalva a novioszkolban egyik épületé-
 ben több kisebb-nagyobb szobában elhelyezett az bennünket.
 Az én szobában kb. 30-an voltunk; pletykával szobában
 megteleve vethetőre próbák kellett parancsainkat, miközben
 szembeintés voltunk, bajtársainkat, akiket egy másik
 nagy teremben körülbelül 5-6 cm. távolságra
 azba - fűző vettek. Hosszúkat behallgattak a zajgatás és
 mindent megvizsgálni akartak, minél előbb
 a bíróság előtt, az ajtóhoz toltunk. Mikor be-
 léptek nevezett, vastag bottal a kezébe és a szobában
 levőket mind súlyosan bántalmazta.

Mikor az én vizsgálatomra került a sor, láttam, hogy
 a nagy szobában több csoport működik, amelyek vizsgá-
 galatot tartanak és közben botokkal ütnek - vernek.
 Ezek között ott volt Lunka Péter is. Utána a teremben
 négyen mindenünket elvették, mindannyiunkat meg-
 vették, a padlót tele vették bakancs fűzőkkel,
 éppen kellett malodgálnunk itések sorozata közepette.

Annak megtörténetével a nagy magvaradt kevés hol-
 minnkak, hivatali indoklásra az ajtóval megint szem-
 szét álltak, akik elvették a bakancs fűzőt az
 alkatrészt felhasználva a megkínzott börtönjainkat is
 megvették elvették. Az udvaron magas hó volt. Meztel-
 lenül, alánadrágban nevezett soraközvetítendőt vették pl. és
 több fűzőkkel névtelenül vették. Közben dolgoztunk közösen
 a bot, ott állt bennünket, ahol állt.

Tudomásom van arról, hogy Sós Márton bajtársam az
 én szerzett utólagosok között voltam Kovácskőből elvittük

**Részlet a 106/8. század keretlegényeinek népbírói peréhez tartozó,
 1946. február 11-én tett, Lunka Péter elleni feljelentésből.**

Jelzet: Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2012.30.3

A háború után Bihari a háború után nem lépett be egyik párt soraiba sem, de részt vállalt egykori tisztjeinek és bizonyos szadista kerettagjainak felelősségre vonásában. A népbírói perén tett tanúvallomása hozzájárultak Lunka Péter, Sós Márton zászlós, Sz. Kovács Károly és Rácz Gyula keretlegények [popup title="elitálás" format="Default click" activate="click" close text="Lunkát 1945-ben kivégezték, Sós 10 év börtönbüntetésre ítélték, Sz. Kovácsot és Ráczot néhány év börtönbüntetést kapott. Dr. Berkovits (később Bihari) József vallomása Sz. Kovács Károly 106/8. századbeli szakaszvezető ténykedéséről. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény, 2012.30.2.; Dr. Bihari József és Dr. E. Em. nyilatkozata arról, hogy Rácz Gyula szerepi lakos a 106/8. tábori munkásszázad volt keretlegénye számos bajtársukat törvénytelenül megkínzta. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2012.30.1.; Bihari József nyilatkozata Sós Márton zászlós vádlótól, aki 1943 januárjában a frontra vezényelt zsidó munkaszolgálatosokat Novioszkolban megkínzta. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2012.30.4.; A 106/8. század keretlegényeinek népbírói peréhez tartozó, 1946. február 11-én tett feljelentés Lunka Péter ellen. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2012.30.3.; Feljegyzés a 106/8. munkásszázad tagjai ellen, a keretlegények által elkövetett bűncselekményekről. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2012.30.5.; Feljegyzés a 106/8. munkásszázad tagjai ellen, a keretlegények által elkövetett bűncselekményekről. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2012.30.6*]. Ezen kívül egykori társaival a háború utáni években is találkozókat szervezett. Bihari a későbbiekben sikeres tudományos karrierre jutott be nyelvész: a szláv nyelvek kutatója lett, számos irodalmi mű fordítása és kiadása, továbbá szótár-írás fűződik nevéhez, számára mellékvonalként pedig az egyik első magyar kutató volt, aki oroszisztikával [popup title="foglalkozott" format="Default click" activate="click" close text="BIHARI József: Bevezetés a oroszisztikába. Tankönyvkiadó, Bp., 1969. és BIHARI JÓZSEF-H. TÓTH IMRE: Bevezetés a oroszisztikába. Tankönyvkiadó, Bp., 1988.]. Emellett lexikon-szócikkeket és magyar nyelvtörténeti közleményeket is írt. Egyebek mellett saját élményeiből táplálkozóan a munkaszolgálatos 'hipis' fogalmának nyelvészeti körüljárását is papírra vetette a Magyar Nyelvőr 1969-es évfolyamában: „1943 csontdermesztő januárjában Novioszkol körül magyar tábori csendőrök fogták körül a frontra menesztett 106/8. tábori zsidó munkásszázad tagjait és 42 fokos hidegben alsónadrágra vetkőztetve őket, szörnyű verés után elvették a 19 munkaszolgálatos karikagyűrűjét. Ez volt a hipis [5].” Idős korában Bihari érdeklődése a jiddis felé fordult, amelyből úgyszintén jelentősnek számító publikációkat tett közzé. 1997-ben hunyt el.

A forrás különlegessége elsőként maga a napló-forma. A háború után a túlélő zsidók többsége különféle beilleszkedési stratégiákat választott. Közülük legjellemzőbb, hogy elhagyták identitásukat annak reményében, hogy a megkülönböztetésük, üldözöttségük s a vézskorszak többé ne történhessen meg. Sokan közülük végleg feloldódtak a többségi társadalomban, mások pedig csak évtizedek múltán voltak képesek beszélni az átéltekről.

A háború utáni néhány éves átmeneti demokratikusnak induló periódusban a túlélők igyekeztek kibeszélni fájdalmukat: 1945-1948 között számos visszaemlékezés, riportregény látott napvilágot, sok munkaszolgálatos a sajtóban is megnyilvánult. A kiépülő kommunista állampárt azonban egyre szorította el a levegőt, s a homogenizálódó szocialista társadalomban nem volt szükség, és nem is volt lehetséges a zsidók [popup title="különállása" format="Default click" activate="click" close text="Elsősorban ajánlható: VARGA LÁSZLÓ: Zsidókérdés 1945–1995. Világosság, 1992. 1. sz. 62–67.; [GYÖRI] SZABÓ RÓBERT: A kommunista párt és a zsidóság Magyarországon. Windsor, Bp., 1995.; GYÖRI SZABÓ RÓBERT: A kommunizmus és a zsidóság az 1945 utáni Magyarországon. Gondolat, Bp., 2009.; GYURGYÁK JÁNOS: A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmétörténet. Osiris, Bp., 2001., 581–600.].

Ez a kétféle jövő, de egyazon irányba mutató folyamatban Bihari József kéziratossága visszaemlékezése azért is figyelemre méltó, mert már a Rákosi-korszakban, 1951-ben vetette papírra „A kikkel nem kellett elszámolni. Utinapló” címmel. A Holokauszt Emlékközpontban további kettő, az évek során kisebb változáson átesett, kézzel írott változata is megtalálható e szövegnek: a második verzió keltezetlen, a legutóbbi 1957-ben [popup title="készült" format="Default click" activate="click" close text="Bihari József visszaemlékezései. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2012.31.1–2*]. Az egyes változatok azonban nem tartalmaznak lényegi eltéréseket.

Az alábbiakban a visszaemlékezés első, 1951-es mintegy 200 gépelt oldal terjedelmű verziójának leglényegesebb részeit közöljük. Egész pontosan: a napló legelső, lényegtelen felvezető mondatait mellőztük, illetve az utolsó, az összterjedelem mintegy 40%-át jelentő egybefüggő részt kihagytuk. A kimaradt szövegkorpusz az írtázatos küszködéssel, a keret további kegyetlenségeivel terhes visszavonulás beszámolója, amelynek legvégén, 1944 márciusának második felében Bihari és társai szovjet hadfogsága kerültek.

Jelzet: Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2012.31.20.

A memoár értékét a cselekmény és a megírás között lévő csekélynek számító időn túl az is növeli, hogy saját - ugyancsak meglévő - naplófeljegyzéseinek [popup title="alapszik" format="Default click" activate="click" close text="Bihari József naplója. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2012.31.1"]. Információi egybecsengenek századtársa és barátja, Lantos József háború után papírra vetett [popup title="emlékeivel" format="Default click" activate="click" close text="Lantos József visszaemlékezései a 106/8. századra. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2012.31.3 és 2012.31.5"]is. A munkaszolgálat során ezek a - bizonyában a tárcájában rejtve - kis lapokra, nem ritkán a levéltárcájában hordott, gimnáziumi tanítványainak dolgozatai hátlapjára töltőtollal, rendszertelenül (2-3 naponta, néhol hetente-kéthetente) lerótt szikár, lényegre törő feljegyzésekből megállapítható, hogy Bihari visszaemlékezéseinek cselekményvezetése, adatai megegyeznek a naplófeljegyzéseiben rögzített eseményekkel. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy szerzője néhány év távlatából élénken emlékezett, így bizonyára (legalábbis részben) fejből írta memoárfeljegyzéseit. Megjegyzendő, hogy az 1942. november 27-én induló naplófeljegyzéseiben nem ír a dorosicsi mészárlásról. Ennek során magyar honvédek a visszavonulás során Ukrajnában, Kijevtől 150 kilométerre, a nyugatra lévő Dorosics kolhoztelepülésen a flekktífusszal lábadozó 1943 tavaszán több száz muszosra rágyújtották a pajtát, a menekülőket pedig [popup title="lelőtték" format="Default click" activate="click" close text="Dorosicsról bővebben lásd: ZELK ZOLTÁN: A dorosici [!] tűz. Szabadság, 1947. február 11.; Munkaszolgálat a Don-kanyarban: i. m., 69–74., 193–334. és FREILICH, SAMUEL: The Coldest Winter. New York, Holocaust Library, 1989.; LÓWY DÁNIEL: Valójában mi is történt Dorosicsban? Népszabadság, 2014. február 26. http://nol.hu/kritika/20140226-valojaban_mi_is_tortent_dorosicsban-1447213]. Eliezer Kahan túlélő így emlékezett: „*Bevittek bennünket a legnagyobb pajtába, amely már zsúfolva volt betegekkel. Beszorítottuk magunkat olyanok közé, akik öntudatlanul feküdtek. Nemcsak a földön, hanem egymáson is heverték a betegek. A padlás is tele volt nyöszörgő, öntudatlan emberekkel. [...] Napokig feküdtünk öntudatlan állapotban. Aki nem tudott kimászni ételosztáshoz, nem kapott enni. Vízet még adtak néha a mozgásképes bajtársaknak, de ételt csak egyszer és a pajtán kívül. Néha órákig hallottuk, hogy valaki vízért könyörög, de senki nem birt mozdulni. [...] Orvost nem láttunk. A kezelés bunkóütekből állt. A hullákat sokáig nem vitték el, majd végül mi vonszoltuk ki őket a [popup title="tömegsírba" format="Default click" activate="click" close text="LÓWY DÁNIEL: Valójában mi is történt Dorosicsban? i. m., http://nol.hu/kritika/20140226-valojaban_mi_is_tortent_dorosicsban-1447213]."* Dorosicsot saját élményein túlmenően bizonyára egyik barátja beszámolója alapján vette bele memoárjába (legalábbis Lantos József szövegével egybevetve ez tűnik [popup title="valószínűnek" format="Default click" activate="click" close text="LANTOS JÓZSEF: A felgyújtott kórház c. visszaemlékezése. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2012.31.4."]), tehát, nem saját élmény alapján írta. Ez érthető, hiszen elsősorban az életét kellett védelmeznie, valamint ebben az időben a honvédkeret tagjai elveszték írószerszámát is. De ez csupán kizárólag a vérengzés leírására igaz, az utána lévő szövegrészek végig Bihari élményei.

Bihari - egy fennmaradt dokumentum szerint - regénnyé akarta formálni nagyívú visszaemlékezését („regényrészlet” címmel maradt fent hagyatékában több oldalnyi [popup title="irat" format="Default click" activate="click" close text="Bihari József visszaemlékezése. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2012.43.3."]), ez a szándéka azonban nem valósult [popup title="meg" format="Default click" activate="click" close text="Reális indok lehet az a társadalmi-politikai körülmény, hogy az 1950–1960-as években a holokausztot a hatalom elhallgattatta, a háború utáni rövid irodalmi konjunktúrát több mint két évtizedes kényszerű csend követte, s a nemzeti sorstragédia így két generáció távlatában is kibeszéletlen maradt. FRITZ, REGINA: Nach Krieg und Judenmord. Ungarns Geschichtspolitik seit 1944. Wallstein, Göttingen. 2012."].

A forrást a közérthetőség kedvéért mai helyesírással közöljük, kivéve azokon a helyeken, ahol a korabeli írásmód történeti-jelentésbeli információt hordoz. Ez esetekben meghagytuk az egykori írásképet. A naplóban használt szokatlan vagy szabálytalan nyelvi fordulatokat meghagytuk, rájuk „[!]” megjegyzéssel hívjuk fel az olvasók figyelmét. A hiányos szavakat, ahol mód nyíltott rá és nem feltétlenül egyértelmű a jelentése, [...] -ben egészítettük ki. A naplószöveget - ahol szükséges volt - értelmező jegyzetekkel láttuk el.

Címkék:

[muszos](#) ^[6]

[munkaszolgálat](#) ^[7]

[második világháború](#) ^[8]

[napló](#) ^[9]

Kiadás: 14. évfolyam (2014) 4. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/naplo/bihari_jozsef_munkaszolgalatos_visszaemlekezese.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/naplo/bihari_jozsef_munkaszolgalatos_visszaemlekezese.html

[2] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/1_5.jpg

[3] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/2_6.jpg

[4] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/3_8.jpg

[5] http://mnytud.arts.klte.hu/szlang/tanulmányok/mny-nyr/bihari_jozsef1969.pdf

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/muszos>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/munkaszolgalat>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/masodik-vilagaboru>

[9] <https://www.archivnet.hu/cimkek/naplo>